

Bilješka na rubu članka Ive Pilara: *O sistematizovanju socijologije*

1.

Članak Ive Pilara spomenutog naslova objavljen je, podsjećamo, 1927. godine. Sam Pilar u članku tvrdi kako je neka važnija polazišta, obrazložena u članku, jasnije odredio još godine 1924., u posebnu predavanju u Socijološkom društvu u Zagrebu. Vremenski obzor, dakle, kada Pilar razvija svoj načelni pristup »socijologiji« omeđen je razdobljem, grubo rečeno, 1920.—1927. Njegove napore, nagoviještene i u tom članku, treba stoga promatrati u kontekstu što ga oblikuje »sociologijska imaginacija« svojstvena razdoblju prelaska iz 19. u 20. stoljeće; razdobljem prelaska može se držati, dakako, s potporom stanovite kalendarske velikodušnosti, i razdoblje prvih decenija 20. stoljeća.

2.

Polazne ideje I. Pilara su dvije. Prvo, socijologija ne može bez biologijske osnove. Drugo, ljudsko se društvo mora promatrati evolutivno.

Prema Pilaru, biologijska osnova ne može se držati čimbenikom dostatnim za konstrukciju organskog modela društva koji priznaje samo apstraktne »kolektive«. Zato on odlučno odbija stajalište L. Gumplowitza, u povijesnim pregledima socijologije zabilježena kao pisca bliska socijalnom darvinizmu. Biologijska osnova, naprotiv, Pilaru služi za afirmirati *pojedince* kao nultu društvenu činjenicu. Pri tomu, upozoruje kako je pojedinac *dinamična* zbiljnost, određena napetošću između dvaju temeljnih »nagona«: nagona održanja i nagona usavršavanja. Pilar je kao pisac sa sociologijskim ambicijama, uglavnom, pod utjecajem autora što pišu na njemačkom jeziku. No isticanje važnosti biologijske osnove društva ne slaže se najbolje s većinskim smjerom tadašnjih njemačkih autora, privrženih isticanju *kulturnog* temelja društva (F. Tönnies, M. Scheller, M. Weber, L. von Wiese, G. Simmel). U tom je pogledu stajalište L. Gumplowitza drugačije. Zacijelo zbog toga Pilar drži potrebnim ustvrditi kako njegovo (Pilarovo) isticanje važnosti biologijskog temelja društva vodi u smjeru suprotnom od smjera što ga sugeriraju radovi L. Gumplowitza: potvrđivanju i afirmaciji pojedinca. Time se Pilar, zacijelo i nehotice, približuje ishodišnoj zamisli G. Simmela. Prema toj zamisli, temeljne su društvene činjenice *komunikacijski akti* između pojedinaca pa bi, sukladno tomu, nulta društvena zbilja bila određena dinamikom interpersonalnih odnosa. Na tom tragu L. von Wiese, primjerice, definira socijologiju teorijom međuljudskih odnosa. Očiti paradoks je u tomu što Pilarov individualizam, premda prvotno potaknut biologističnim nadahnućem, zapravo osna-

žuje oprečni mu — psihologizam, koji se, poznato je, inače kritički adresira na Simmelovu zamisao o društvenoj zbilji kao mreži međuljudskih odnosa. Doduše, Pilar u nastavku članka ističe kako se biologijska osnova treba razumjeti kao jedna vrst *socijalno usmjerena* »pogona« zato što vodi oblikovanju obitelji i drugih »mi« tvorevina. Pri tomu, zahvaljujući »perfekcionističkom« nagonu, ili težnji za usavršavanjem pojedinaca obuhvaćenih obiteljskim sklopom, obiteljska dinamika prekoračuje/nadmašuje okvire izvedene iz biologijskih imperativa (rađanje; skrb za potomstvo, itd.). Podsjetiti je, međutim, da je i ta zamisao bliska baštini formalne sociologije od G. Simmela dalje. Najčešće se zaboravlja da je jedna od ishodišnih ideja te škole ideja o aktivnom usavršavanju društvenih oblika. Ta ideja »prirodni« temelj ima u kulturnom poretku (vrijednosti, ideali, norme itd.), ne u biotičkom. Pilar, pak, drži da je dostatno ideju usavršavanja ukotviti u biotičku zbilju, pa se u odnosu spram društva ona javlja kao jedna vrst *transdruštvenog* imperativa. Budući da je posrijedi razdoblje »herojske« modernosti, zaokupljeno, ponajprije, *tijelom i vremenom*, kako sugerira M. Foucault, očito je da je Pilar autentično dijete te modernosti. K tomu, baštineći i iskustvo perifernog društva, gdje je razmjenska (zlo)uporaba tijela puno sporije nego li u središnjim društvima modernosti ustupala mjesto razmjeni dobara, Pilar, zapravo, i ne može sociologijski nominalizam odvojiti od zgoljne činjenice da je »infrastruktura« pojedinca kao društvenog sudionika — njegovo tijelo. Poznato je da se na tragu tog uvida poslije ustalila i nemala tradicija (post)modernosti od psihoanalize do poststrukturalizma.

Evolutivni shematizam ljudskog društva Pilar skicira po nacrtu: obitelj — horda — pleme — narod — država. Nije vidljivo da je čitao radove F. le Playa, kako veli G. Gurvitch, »gorljiva katolika«, koji je svoj sociologijski zadatak razumio kao svojevrsnu obranu obitelji, premda je Le Play umro 1884., pa je njegov istraživački opus mogao biti pristupačan i Pilaru. U svakom slučaju, i Pilar drži kako je obitelj središnja društvena jedinica. Pak, izravno vezanje društvene evolucije po već spomenutoj shemi s pluralnošću društvenih tvorevina manje je dojmlija strana Pilarove sociologijske intencije. Po srijedi je stanovito sjecište, da ne velimo i kompilacija, triju tradicija. Prva je biologistična, nadahnuta, očito je, radovima H. Spencera. Prema njemu, zakoni evolucije gotovo su izravno primjenjivi i na ljudsko društvo. K tomu on razlikuje jednostavna i kompleksna društva kao različite evolucijske *stupnjeve*. Budući da je Spencer umro 1903., i njegovi su radovi, zapravo, bili sastavnicom onovremene »sociologijske javnosti«. Druga je, manje vidljiva tradicija, ona hobbessovska. Različite »mi« tvorbe u Pilarovoj shemi bore se za opstanak i za »savršenije« životno stanje. Treća tradicija je, manje ili više izravno, uzbaštinjena od G. F. Hegela. U njegovoj teoriji povijesti vidljivo je kako društvena evolucija (točnije: evolucija hegelovskog duha) oblikuje dijalektičku opreku između obitelji i građanskog društva. Ta se napetost na višem evolucijskom stupnju pomiruje u državi. Stoga se država ne javlja samo kao specifična *politička* tvorevina, s posebnim, »sektorskim« (političkim) svrhama i funk-

cijama, nego i kao integracijska sila s kakvoćom nužnog uvjeta *društvene* solidarnosti i povezanosti. Nije za skicirane rješidbe Pilar morao »tranširati« baš cijeli Hegelov nemali opus. Već je, primjerice, i 2. izdanje iz godine 1912. ključnog sociologijskog djela F. Tönniesa, *Gemeinschaft und Gesellschaft*, gdje je moguće naći viševrsne poticaje na čitanje sociologijskih tekstova kakvo zagovara Pilar, moglo Pilaru priručno poslužiti. Suvremena sociologijska analiza, dakako, takvo *izravno* obvezivanje pojedinih društvenih oblika posebnim evolucijskim stupnjevima ne drži »najzdravijim«. Razlog je jednostavan: raznoliki društveni oblici i s njima svezane prakse mogu se naći i u različitim razdobljima i u različitim društvenim tradicijama. Pri tomu se njihove inačice oblikuju i ustaljuju s obzirom na kakvoću društvene cjeline (društvenog tipa) i načine međusobnih odnosa pojedinih sastavnica te cjeline. Na drugoj strani, međutim, *razumijevanje* i *interpretacija* pojedinih društvenih tipova, na čemu je navlastito ustrajavao zacijelo najveći njemački autoritet u sociologiji suvremen Pilaru, M. Weber, teško se i odriče stanovite evolucijske perspektive i potrebe da se pojedini društveni oblici izravnije vežu s određenim evolucijskim stupnjevima. Već i aktualna razdioba po shemi: premoderna — moderna — postmoderna društva na to izravno ukazuje. Promatran u takvu kontekstu Pilar se javlja kao autor koji, jednostavno, drži važnom evolucijsku perspektivu u točnijem čitanju društvene zbilje. Treba, pak, staviti u kritičku zagradu evolucijskom shemom ponudenu crtu »usavršavanja« (obitelj — horda — pleme...), napose uzme li se u obzir da su »izumi« kao što su »horda«, »pleme« i srodni izvorno *kolonijalne metafore*, a ne pomagala u kritičnoj analizi. Obvezivanje analize vremenom i kontekstom ostaje, dakle, temeljnim naputkom.

3.

Promatra li se na taj način po Pilaru sugeriran pristup sociologijskoj analizi lako je od eventualnih prigovora »spasiti« i njegovu naoko paradoksalnu tvrdnju kako je nacionalizam u društvu — neprolazan, jer je on, ponovimo s Pilarom, »svijest o individualnosti i individualnim *interesima* (Pilarov kurziv), o zadaćama stanovitog naroda«. U suvremenoj sociologijskoj analizi vidljiva je razdioba na dvije osnovne skupine autora u odnosu na »nacionalizam«. U prvoj su skupini autori koji tim terminom označuju javnu praksu nacionalne države i nacije kao posebne društvene skupine (subjekta). Po srijedi je, podsjetimo, praksa koju je oblikovao i razvijao »klasični« liberalizam. U drugoj su skupini autori koji naciju i nacionalizam izravno adresiraju na prakse determinirane rasnim/biologijskim orijentirima. Iz današnje perspektive lako je uočiti kako takvo tumačenje nacionalizma posebno potiču strukture kolonijalnih carstava težeći poništiti osloboditeljske legitimacije različitim pokretima što u kolonijalnim ili perifernim društvima ciljaju na nacionalnu slobodu. Iz Pilarove perspektive nacionalnog liberala takav je odnos spram nacionalizma jednostavno krivotvorina. Toliko koliko je jedno društvo oblikovalo javnu svijest o svojim ciljevima i razlikama, pri čemu se, podsjetiti je, takva svijest ne može oblikovati bez, pokradimo G. H. Meada, svijesti

o »poopćenim Drugima«, dakle, u kontekstu, kako sugerira Pilar, »internacionalnog morala«, nacionalizam je konvencionalnom činjenicom. Stavimo li spomenute Pilarove tvrdnje u vrijeme i kontekst prvojugoslavenskoga državnog nasilja nad hrvatskim društvom, lako je uočiti kako Pilarov kratki osvrt na predmet i razdiobu sociologije nudi, ujedno, jednu modernizacijsku sugestiju hrvatskoj intelektualnoj javnosti: hrvatskom društvu treba samostalna država kako bi se uz mogli zbiljski osnažiti klasični Aristotelovi uvidi po kojima se država stvara za *osigurati* život, a održava i brani za uspostaviti *dobar* život (Pilarovo isticanje). Nama današnjima moglo bi izgledati kako Pilar brka jednu akademsku prigodu i jednu političku intenciju, jer raspravu o predmetu i razdiobi sociologije rabi za spomenutu modernizacijsku poruku. Nije to, dakako, netočno. Ali treba podsjetiti kako je množina danas nezanemarljivih opusa u sociologijskoj baštini nastala na *istoj* podlozi. Njihovi su autori, jednostavno, htjeli biti intelektualno odgovorni u društvu u kojem su živjeli. Tako i Ivo Pilar.

• Ivan Rogić

○ sistematizovanju socijologije

Napisao dr. Ivo Pilar, odvjetnik u Zagrebu.

Držim, da je bila sretna ideja gosp. dra Rottera,¹ što je u dvobroju 11-12/1926. »Mjesečnika« iznio svoj članak »O socijologiji i socijološkoj primjeni«. S tim člankom bio bi konačno uspostavljen kontakt između našega pravničkoga lista i Socijološkoga društva u Zagrebu,² jedan kontakt, koji mi se čini nuždan, a koji je dosele osjetljivo manjkao.

Isto tako držim, da je bila sretna ideja gosp. dra Rottera, što se je već u prvom članku dotakao pitanja sistema u socijološkom radu, koji je naravski ovisan u prvom redu o samom sistematizovanju socijološke doktrine, — pak se i tu potpuno slažem s njime, »da je odlika svakoga stvarnoga rada metoda i sistem«.

Šteta, što gosp. dr. Rotter nije bio jednako sretan u izboru sistema, koji on predlaže za sistematizaciju socijologije, a napose primijenjene socijologije. On drži shodnim Ratzenhoferovo gledište,³ koje bi imalo dovesti socijologiju u najuži dodir s nekim nutarnjim kategorijama čovjeka, a to su spoznavanje, osjećanje, htjenje, pak s toga predlaže socijologiju spoznavanja, socijologiju osjećanja i socijologiju htjenja.

Žalim, ali ovo gledište ne mogu prihvatiti. Ja naprotiv držim pofaljenim svaki sistem, pak i za primijenjenu socijologiju, koji ne vuče svoj korijen iz bivstva i naravi socijologije same. Socijologija se može protezati samo na socijalne pojave, a nipošto na psihološke i držim sasvim pogriješnim ma i primijenjenu socijologiju sistematizovati i klasifikovati po gledištima, koja spadaju u psihologiju i to u individualnu, a ne u socijalnu psihologiju, te prama tome nipošto u socijologiju samu.

Nadalje držim, da je u prvom redu nužno, da se provede sistematizovanje socijologije same, naime teorije, socijološkoga mišljenja i istraživanja, i da onda tek pristupimo sistematizovanju primijenjene socijologije. Ako ne postupamo ovako, nastaje opasnost, da nastupi ono, što se zove »filius ante patrem«⁴ i što sa znanstvenoga gledišta nije nikako korisno ni poželjno.

Osjećajući već u početku svojega rada u Socijološkom društvu potrebu idejnoga sistematizovanja svoga socijološkoga mišljenja, a prama tome pro foro interno⁵ i socijološke doktrine kao cjeline, ja sam se instinktivno dao na traženje

¹ Leo(n) Rotter (1898.—1972.), odvjetnik u Zagrebu.

² Društvo je registrirano 1918. godine.

³ Gustav Ratzenhofer (1842.—1904.), austrijski general, vojni pravnik i sociolog.

⁴ »sin (roden) prije oca«

⁵ »za domaću (intemu) upotrebu«